

En annan värld är löjlig? Syndikalism på 2000-talet

Rasmus Hästbacka

8 juli 2020

Syndikalismen har en framtidsvision bortom både kapitalismen och nationalstaterna. Men är inte staten garanten för medborgarnas säkerhet? Vad erbjuder syndikalismen för alternativ? Och hur kan facklig organisering leda fram till visionen? Dessa frågor berörs av Rasmus Hästbacka i en lång essä. Hästbacka är medlem i Umeå LS av SAC.

Författaren Folke Fridell (1904–1985) var aktiv medlem i den syndikalistiska fackföreningen SAC. I romanen *Död mans hand* möter vi huvudpersonen David Bohm som avskyr fattigdomen som arbetare, men ännu värre är ofriheten i produktionen. Bohm blir övertygad om att arbetare måste få ”vara med och dela och bestämma.” Den tanken är omstörtande än idag. Om tanken sattes i verket på bred front skulle vi hamna i en ny värld.

Syndikalismen uppstod på 1800-talet och blev snabbt en global fackföreningsrörelse. Syndikalismen är ett demokratiskt projekt. Rörelsen utgår från arbetsplatserna i kampen för bättre villkor och har siktet inställt på en värld bortom kapitalismen och nationalstaterna. Visionen kan summeras med begreppen *ekonomisk demokrati och federalism*.

Vad innebär visionen och hur kan facklig organisering leda dit? I denna artikel ska jag närma mig frågorna. Läsaren får ha tålamod med en del begreppsutredning och referenser. Det är oundvikligt i frågor som är så pass dränkta i politisk propaganda. Jag skriver i tron att en saklig debatt är möjlig.

Mina inspirationskällor är framförallt svensk syndikalism jämte liberalerna Adam Smith och John Dewey samt syndikalisterna Noam Chomsky och Rudolf Rocker. Viktiga referenser nedan är avhandlingen *Syndikalismen i Sverige 1903-1922* av Lennart K. Persson från år 1993, Chomskys bok *Makt och motstånd* (1969) och Rockers bok *Nationalism och kultur* (1949).

Man kan först fråga sig varför syndikalismen överhuvudtaget förtjänar att begrundas. Under 1900-talet förlorade syndikalismen två gånger om. Den förlorade mot konkurrenterna i arbetarrörelsen, de statssocialistiska arbetarpartierna. Syndikalismen blev ingen utmanare av kapitalismen och nationalstaten, utom i Spanien år 1936 varefter fascismen vann (se t.ex. boken *Syndikalismen vid makten* av César M. Lorenzo från år 1972).

Statssocialismen har emellertid gjort sig bankrutt i både Öst och Väst. Det svenska socialdemokratiska partiet beskriver inte längre sitt mål med ordet socialism. Efter andra världskriget utmärkte sig ledande socialdemokrater som världsmästare i att administrera kapitalismen. Samtidens kriser staplas dock på hög (ekonomiska, sociala, klimatmässiga) och själva kapitalismen upplever en legitimitetskris. Då är det motiverat att begrunda syndikalismens alternativa vision och den föreslagna vägen dit.

Syndikalismen avfärdas ofta som i bästa fall ungdomligt utopisk, i värsta fall korkad och destruktiv. När den vuxne i rummet tar ton är den enda balanserade modellen välfärdskapitalismen, en kapitalistisk blandekonomi, och centraliserade nationalstater är historiens slut (möjligen kompletterat med överstatliga organ). Men om den vuxne i rummet har rätt är det svårt att förklara varför syndikalismen har attraherat så skarpa hjärnor som Noam Chomsky, Bertrand Russel och Carole Pateman.

Carole Pateman påminner oss, i boken *Participation and democratic theory* (1970), att kapitalism inte är demokrati. I företagen råder ägarnas och chefernas diktatur. På skattefinansierade arbetsplatser råder likaså ett chefsvälde även om den politiska överbyggnaden är parlamentarisk. Syndikalister är helt enkelt konsekventa demokrater när de vill införa demokrati på jobbet, ekonomisk demokrati. Det skulle innebära att personalen deltar i beslut och har rätt att välja, instruera och avsätta arbetsledningen.

Syndikalister är också konsekventa arvtagare till den klassiska liberalismen. Centralt för liberala tänkare som Wilhelm von Humboldt var individens bestämmanderätt över sig själv och sitt arbete. Att få utforska och skapa i frihet utan tyrannisk kontroll är en röd tråd i Humboldts bok *The limits of state action* (1852). Karl Marx tog upp samma tema när han kritiserade exploatering och alienation under kapitalisternas tyranni (i Marx' *Ekonomisk-filosofiska manuskript*, 1932).

Bertrand Russel instämde i kravet på ekonomisk demokrati även om han landade i en kompromiss mellan syndikalism och socialdemokrati, så kallad gillesocialism (se boken *Vägar till friheten*, 1919). Det finns även andra strömningar i arbetarrörelsen som är seriösa förvaltare av liberalismen: anarkism, rådskommunism och oppositionella krafter i socialdemokratiska och kommunistiska folkrörelser (se t.ex. boken *Chomsky on anarchism*, 2005). Statsvetaren Mats Dahlkvist samlar dessa strömningar under begreppet *rörelsesocialism* och ställer dem i kontrast till statssocialism.

Noam Chomsky och andra syndikalister är överens med den liberala kritiken av statens klasskaraktär. Adam Smith skrev att: "Lagarna och staten kan (...) betraktas som en förening av de rika för att förtrycka de fattiga, och för att bevara den ojämlika fördelningen av tillgångar som annars skulle angripas av de fattiga". Citatet återges i den läsvärda boken *Capitalism as a moral system. Adam Smith's critique of the free market economy (1991)* av Spencer J. Pack.

Karl Marx gjorde liknande analyser med begreppet klasstat. Staten bevarar de ägande eliternas ekonomiska makt. Denna makt används i sin tur för att vrida politiken till ägarnas fördel. Idag är statens klasskaraktär kanske tydligast på arbetsplatserna. Rättsordningen bevarar arbetsgivarnas överordnade ställning. Syndikalister brukar också motsätta sig nationalstaternas försök att likrikta alla medborgare till en homogen kultur.

Chomsky påminner oss att de liberala principerna formulerades i en feodal och förkapitalistisk marknadsekonomi. Syndikalisten och historikern Rudolf Rocker noterade att de liberala principerna inte gick att realisera när kapitalismen slog igenom och en majoritet av befolkningen blev tvungen att sälja sin arbetskraft till en klass av företagsägare.

Den liberala mittfåran gick från opposition mot statligt och feodalt tyranni till att försvara privatkapitalistiskt tyranni. Sedermera har ledande liberaler försvarat nästan allt staten gör i kapitalismens tjänst, från subventioner av företag inrikes till utrikes anfallskrig för att säkra råvaror och marknader. Precis som det Sovjetiska imperiet hade en hejarklack av bolsjevikerna runt om i världen, fick USA:s imperium en liberal hejarklack. Chomsky har i flera böcker belyst hur liberala intellektuella har utvecklat samma folkförakt och elitism som bolsjevikerna (den första boken var *Makt och motstånd*).

De liberaler som förblev trogna sina frihetsideal har fortsatt att inspirera syndikalister. Liberalen John Dewey observerade motsättningen mellan demokrati och kapitalism: "Makten ligger idag hos den som kontrollerar produktionsmedlen, handeln, publiciteten, transporterna och kommunikationen. Den som kontrollerar dessa styr livet i landet". Dewey drog den logiska slutsatsen: "För att återupprätta demokratin är endast en sak absolut nödvändig. Folket kommer att styra när det har makten, och folket kommer att ha makten i samma grad som det äger och kontrollerar landet, bankerna och landets produktion och distributionskanaler."

Citatet återges i boken *John Dewey and American Democracy (1991)* av Robert Westbrook. För liberaler som Dewey och John Stuart Mill var en antikapitalistisk hållning självklar (se Mills bok *Principles of political economy, 1848*).

I motsats till både kapitalistisk och statlig diktatur kräver syndikalister ekonomisk demokrati. I motsats till centraliserade och toppstyrda stater av alla slag förespråkar syndikalister federalism. Vad kan detta innebära närmare bestämt? Här inställer sig två utmaningar som svenska syndikalister har duckat för under lång tid. Den första utmaningen är att presentera en långsiktig vision som är begriplig, attraktiv och realistisk. Den andra utmaningen är att försöka länka den fackliga organiseringen till visionen. Frågan är alltså hur anställdas kamp för större inflytande kan leda till ett övertagande av arbetsplatserna.

Min egen uppfattning är att syndikalismens visionära skisser fortfarande är relevanta, men klädda i en språkdräkt som är hopplöst föråldrad. På följande rader ska jag först summera de gemensamma dragen i skisserna på en uppdaterad svenska. Därefter ska jag lyfta två problem i den strategiska diskussionen: å ena sidan risken att fackligt aktiva *integreras* med näringslivet och statsmakten, å andra sidan risken att fackligt oppositionella *marginaliseras* från arbetarklassen.

Jag avrundar texten med den kniviga frågan om hur medborgares säkerhet främjas (eller motverkas) av nationalstaterna och hur syndikalister tänker sig att säkerhet kan främjas i en värld utan sådana stater.

Syndikalismen vill upplösa koncentrationen av ekonomisk och politisk makt. Makten ska föras ned till folket. En demokratisk ledstjärna är att alla som berörs av beslut ska ha rätt att påverka besluten. Det blir möjligt genom en kombination av branschvisa och geografiska federationer. De minsta byggstenarna är stormöten på arbetsplatser, i stadsdelar och byar. Sådana möten ska hållas på basnivå och välja arbetarråd, konsumentråd och medborgarråd. Basorganen och deras råd ska bilda branschvisa och geografiska federationer, från lokala federationer ända till storskaliga internationella federationer.

Syndikalister förespråkar inte renodlad decentralism. Federalism är istället en syntes av decentralism och centralism. Det innebär självbestämmande i lokala angelägenheter, men också samarbete och gemensamma beslut i regionala och mer omfattande angelägenheter. Syndikalister förespråkar basdemokrati. Det är en

kombination av direkt och representativ demokrati. På basnivå tas då beslut på stormöten eller via omröstningar. På representativ nivå tas beslut enligt riktlinjer underifrån.

I sammandrag skulle ekonomisk demokrati innebära att federationer av lokalsamhällen äger företagen och att federationer av arbetare förvaltar dem – till nytta för konsumenterna och inom ramar som alla medborgare har rätt att påverka. Syndikalister är positiva till en blandning av samhällsägda och arbetarägda företag. Till den senare kategorin hör producentkooperativ, enmansföretag och familjeföretag som bara sysselsätter familjemedlemmarna. Ledstjärnan är att äga de produktionsmedel man arbetar med, inte att äga för att bossa och leva på andras arbete.

I den så kallade allokeringsfrågan förespråkar syndikalister både planering och marknadsmekanismer. Kapitalismens försvarare har trummat in att marknadsekonomi är synonymt med kapitalism. Ibland undrar jag om de är så obildade att de tror på det själva. Det är inte svårt att ge exempel på icke-kapitalistisk marknadsekonomi. Kapitalismen föregicks av en hushållsbaserad marknadsekonomi där hantverkare och självägande bönder kontrollerade sina produktionsmedel. Idag finns det öar av socialistisk marknadsekonomi baserat på producentkooperativ. En sådan ö är kooperativen i USA:s delstat Ohio. Dessa företag har dokumenterats av ekonomen Gar Alperovitz.

Ett definierande drag hos kapitalismen är att produktionsmedlen är skilda från producenterna. Det är också ett grundläggande problem i systemet, enligt syndikalismen. Denna kritik delar syndikalister med alla konsekventa liberaler och socialister. Uppfattningarna går isär när det kommer till frågan: vad exakt menas med att befolkningen ska överta produktionsmedlen? Många arbetarpartier har svarat att en ny klass av statsbyråkrater ska kontrollera produktionsmedlen. Syndikalismen förkastar alla överordnade klasser som arbetarna inte har valt och inte heller kan styra eller avsätta. Syndikalister är konsekventa socialister genom att vara motståndare till maktkoncentrationen i både stat och kapitalistiska företag.

När socialismen under 1900-talet urartade till auktoritär statsocialism, fann sig syndikalister tvungna att tala om frihetlig socialism. Egentligen borde citationstecken användas när man talar om "statsocialism" och de "arbetarpartier" som har salufört haveriet. Partierna har visat sig vara förmögna att förvalta klassamhället i Väst och införa nya klassherravälden i Öst, men oförmögna att avskaffa klassamhället. Alla "socialister" som motsätter sig demokrati på arbetsplatserna är egentligen antisocialister.

Är syndikalismens vision ett statslöst samhälle eller en fundamentalt ny stat? Svaret landar i semantik. Gammeldags anarkister betecknar det som "ingen stat" medan frihetliga marxister kallar det "ny stat". Nu syftar jag alltså på marxister som förkastar bolsjevismens "arbetarstater" och inte heller nöjer sig med chefsväldet i välfärdsstaterna. Som syndikalist betecknar jag den långsiktiga visionen ekonomisk demokrati och federalism och försöker skissera innebörden.

Hur kan syndikalister demonstrera att de visionära skisserna är attraktiva och realistiska? Det finns åtminstone tre olika sätt. Det första är att lyfta fram historiska exempel på hur arbetare har tagit över förvaltningen av arbetsplatser och samhällen. Det andra sättet är att bygga demokratiska fackföreningar som alltför medlemmar uppskattar att delta i. Det tredje sättet är att faktiskt genomdriva ekonomisk demokrati och federalism på bred front. Det är i slutändan bara praktiken som kan visa vad som är möjligt och önskvärt.

Den unga syndikalismen såg generalstrejk som den primära hävstången för att överskrida klassamhället. En myriad av strejker skulle övergå i arbetarförvaltning av hela samhällsekonomin. SAC övergav en sådan revoltstrategi redan i och med en ny principförklaring år 1922. SAC:s recept blev istället en stegvis demokratisering av arbetsplatserna.

Alla som idag önskar överskrida klassamhället har att brottas med två olika fällor. Den första fällan är att fackligt aktiva *integreras* med motparten. Som representanter hamnar de då ovanför personalkollektivet i nära samförstånd med ledningen. Den andra fällan är att fackligt aktiva *marginaliseras*. Oppositionella röster hamnar då utanför kollektivet och saknar inflytande. De blir radikaler på läktaren som kommenterar matcherna.

För att undvika både integrering och marginalisering gäller det att verka inom personalkollektivet, utveckla förmågan att mobilisera kollektivet och behålla den förmågan. Medan de svenska facken inom LO, TCO och Saco brukar gå i den första fällan är det vanligt att syndikalister hamnar i den andra fällan. Det finns ingen patentlösning för mer mobilisering. Vad alla fackföreningar behöver är mer diskussioner och experiment i syfte att utveckla förmågan att mobilisera.

Litteraturvetaren Frederic Jameson har sagt att i vår tid är det lättare att föreställa sig jordens undergång än kapitalismens slut. Att begrunda syndikalismens post-kapitalistiska vision är en utmaning även för oss syndikalister. Den del av traditionen som kanske är svårast att förvalta är kritiken av nationalstaten och frågan om vad som kan placeras i dess ställe.

Syndikalister har blivit vana vid att vara på defensiven. För syndikalister är det naturligt att försvara välfärdsstaten mot nyliberalismen. Det är också naturligt att försvara den parlamentariska demokratin och liberala rättsstaten mot auktoritära krafter. Att då tänka längre än dessa delmål och föreställa sig en värld utan nationalstater är inte lätt. Varför ska man ens verka för en annan ordning än nationalstaten? Är inte staten den främsta garanten för medborgarnas säkerhet? Det är så staten brukar rättfärdigas. Att då verka för en annan ordning framstår som en väg till kaos.

Det brukar sägas att det bästa sättet att skydda människor mot våld är att placera våldsmonopolet i nationalstatens händer. Det är en sanning med modifikation. I boken *Nationalism och kultur* påpekar Rudolf Rocker att konstruktionen av nationalstater inleddes i Europa genom extremt våld och kulminerade i två världskrig. Sedan följde kalla kriget där kärnvapen satte skräck i mänskligheten. Enligt *Bulletin of the Atomic Scientists* är risken för kärnvapenkrig ännu större idag än under kalla kriget.

Syndikalister upprepar att alla stater (trots alla reformer) i grunden är klasstater. Även de mest liberala staterna är våldsapparater i de ägande klassernas tjänst. Noam Chomsky har påpekat att USA är en av de friaste staterna inrikes, men den mest brutala staten utrikes. Flera miljoner dog bara i USA:s anfall mot Sydvietnam och angränsande krig. Det var enkla kolonialkrig som kläddes i frihetsretorik. Även om alla stater sätter mördare i fängelse så brukar de största mördarna gå fria: de höga herrarna som bär ansvaret för staters anfällskrig.

Sedan 11 september-dådet år 2001 har de liberala rättsstaterna luckrats upp under förevändningen att medborgarna skyddas mot terrorism. Samtidigt har Chomsky och andra påpekat att enligt CIA:s egna bedömningar har USA:s utrikespolitik efter 11 september bidragit till att öka hotet från terrorismen med en faktor 7. Även den svenska rättsstaten luckras upp med hänvisning till terrorismen, samtidigt som svensk vapenhandel gynnar den enskilt största finansören av islamistisk terror: den saudiska regimen.

Syndikalister kan i fall efter fall visa att medborgarnas säkerhet i praktiken har en låg prioritet för moderna nationalstater. Det kanske starkaste belägget är att staterna i nära samarbete med näringslivet har drivit hela mänskligheten närmare en klimatkatastrof i drygt 30 år. Då inkluderar vi demokratiska stater med tillgång till den senaste vetenskapen.

Det kanske inte är syndikalister som har förlorat sig i utopiska drömmar utan tvärtom allsköns statsvurmare som brister i verklighetskontakt. Syndikalister förnekar inte behovet av formella institutioner med ansvar för medborgares säkerhet. Vad syndikalister ifrågasätter är att nationalstaterna är den bästa tänkbara institutionen för att fylla en sådan funktion.

Om vi begränsar diskussionen till rättssäkerhet och -trygghet, vad har syndikalister då att säga om livet efter nationalstaterna? I boken *Är syndikalismen statsfientlig? (1924)* understryker Frans Severin att syndikalister inte förnekar behovet av lagstiftande, verkställande och dömande funktioner i ett modernt samhälle, men att syndikalister vill inordna funktionerna i ett federalistiskt samhälle. En argumentationslinje som ligger nära till hands är att det är först i en situation av ekonomisk demokrati och federalism som den liberala rättsstatens principer kan praktiseras med större framgång.

Vem kan bestrida att de liberala principerna är sympatiska? Det är likhet inför lagen, opartiska domstolar och påföljder med fokus på att återanpassa antisociala personer. Principerna var ursprungligen tänkta att säkra individuell frihet, demokrati och skydd mot stöld. Men principerna fördärvas i mötet med en klasstat.

Det blir inte mycket kvar av individuell frihet och demokrati när individerna är tvungna att sälja sig till arbetsgivare. Likhet inför lagen blir ett skämt när rätten att bestämma tillfaller arbetsgivaren och personalen får nöja sig med plikten att lyda. Arbetsgivarna stjälar frukterna av anställdas arbete med staten i ryggen. Vad som borde vara en förbjuden diktatur och plundring är tvärtom legaliserat. Det är klasslagar. Att de ekonomiska eliterna dessutom dominerar den politiska demokratin belyses numera av huvudfåran inom statsvetenskapen. I USA har forskarna Martin Gilens och Benjamin I. Page funnit att merparten av medborgarna har litet eller inget inflytande på politiken.

Den allmänna meningen bland syndikalister synes vara att de liberala principerna har gift sig med en ruten institution (klasstaten) och att principerna bör överföras till en federalistisk samhällsordning. Då blir det ett slut på domstolar som tillämpar klasslagar, till förmån för rättsskipning i ett jämlikt samhälle (förhoppningsvis). Samma idé framförs av den nutida statsvetaren Stephen Shalom. En annan tes drevs av Peter Krapotkin i boken *The conquest of bread* (1906). Han trodde att sedvana i framtiden skulle garantera rättssäkerhet och -trygghet. Är sedvana ett tillräckligt skydd mot, säg, yxmördare och galna pedofiler? Ja kanske om alla bevakar alla, alltså att det sociala trycket blir outhärdligt.

Syndikalismens hittills största experiment var den spanska revolutionen 1936. Revolutionen triggades av Francos försök till fascistisk statskupp. De spanska syndikalisterna hade inget till övers för de poliser, militärer och domstolar som i decennier hade krossat fackföreningar, fängslat och mördat arbetare. När arbetarna tog makten över sina företag, byar och städer 1936, så inrättade de en ny polis och rättsordning som var underställd de nya folkstyrelseorganen.

Mitt i inbördeskriget var det givetvis många fascistiska kuppmakare som helt enkelt sköts. Men syndikalisterna visade också sin humanitära ryggrad. Exempelvis ivrade syndikalisten D.A de Santillan för att fascistledare skulle placeras i öppna anstalter för samhällsnyttigt arbete (se Santillans bok *After the revolution*, 1937).

Åter till 2000-talet. I skrivande stund är reformering av polis och fängelser återigen brännande frågor. Det ligger utanför min kompetens men jag förmodar att USA är en bra inspirationskälla för reformarbete. Huruvida reformerna lyckas återstår att se.

I en tidigare artikel har jag hävdat att svensk syndikalism har en framtid om medlemskåren bygger en öppen klassorganisation och inte låter SAC förfalla till en politisk fraktion på vänsterkanten. I samma artikel ivrade jag för en förskjutning från facklig service till arbetsplatsorganisering. Om SAC dessutom blåser liv i visionära och strategiska diskussioner, så kanske syndikalister kan ta täten i den svenska fackföreningsrörelsen.

Ekonomisk demokrati och federalism är inte bara en lockande vision att sträva efter. Det är också ett projekt för att undvika risker för sociala och ekologiska katastrofer. I motsats till Dr Albans stabila popmusik är samtiden inte stabil. Om en samhällsordning skulle närma sig upplösning, krävs det demokratiska folkrörelser som är mogna att ta över. Alla måste få vara med och dela och bestämma.

Syndikalister bygger en internationell fackföreningsrörelse med siktet inställt på federalism i global skala. Jag avslutar med ett stycke ur SAC:s principförklaring från 1952:

”Istället för det bestående systemet med suveräna stater eftersträvar syndikalismen internationella, regionala och världsomfattande federationer (...) inom ramen för en gemensam federalistisk rättsordning som övervinner nationalismen och gör militarismen överflödig.”

Rasmus Hästbacka

Artikeln bygger i stor utsträckning på en kommande bok om syndikalism som redan nu kan laddas ned som enkelt PDF-dokument på Umeå LS hemsida.

Fler artiklar av samma skribent på tidningen Arbetarens hemsida återfinns här. Se vidare samförfattade artiklar om alternativ till strejk, myter om kollektivavtal och en syndikalistisk kollektivavtalsstrategi. Slutligen finns ett urval artiklar från SAC:s medlemstidning Syndikalisten upplagda här.

Det Anarkistiska Biblioteket

Rasmus Hästbacka
En annan värld är löjlig? Syndikalism på 2000-talet
8 juli 2020

Mottogs den 22 januari 2022 från: www.arbetaren.se

sv.anarchistlibraries.net